

Bureaucratisch patronage en etno-linguïsme

door Mark ELCHARDUS*,

Met medewerking van de Werkgroep Sociologie,
Vrije Universiteit te Brussel.

*

1. Inleiding.

Velen zien de grote rol die de tegenstelling « nederlandsprekend-franssprekend » sinds het begin der jaren zestig in ons land speelt, als een politiek manifest worden van problemen die België sinds haar bestaan kenmerken. Het ontstaan en de groei van « taalpartijen » is in deze visie het logische gevolg van het manifest worden van traditionele etno-linguïstische conflicten (1). Wij kunnen deze visie niet ongenueanceerd bijtreden.

Allereerst merken wij op dat etno-linguïsme geconstrueerd kan worden wat in België — en vooral dan in Vlaanderen — herhaaldelijk is gebeurd. Taalpartijen hebben er overigens alle belang bij dat de etno-linguïstische conflicten zo actueel mogelijk blijven.

Ten tweede kadert etno-linguïsme, naar onze mening, in het geheel van sociaal-economische veranderingen die het politiek leven beïnvloeden. Het is onze overtuiging dat zich een aantal evoluties in de sociaal-economische omgeving aan het aftekenen zijn die het huidige, traditionele, Belgische systeem van politieke integratie (bureaucratisch patronage) onder druk zetten. In dergelijke situatie is het gebruik van etno-linguïstische identificaties een uitstekend middel om op een nieuwe basis een brede politieke aanhang te recrutereren.

Wij zullen in wat volgt deze theorie uitwerken en proberen de groei en het succes van één van de Belgische « taalpartijen », namelijk het

* Leden van de Werkgroep Sociologie zijn M. Coopman, A. De Kerpel, M. Elchardus, D. Janssen-Van Bael, R. Van Malderghem en D. Wijgaerts.

(1) HUYSE L., *The Language Conflict in Belgium: a Sociological Approach*, *Sociological Contributions from Flanders 1975*, Kluwer, Deurne, 1975, blz. 83-89.

« Front Démocratique des Francophones (FDF) », in het licht ervan te verklaren. Bovendien toetsen we deze theorie aan de hand van de verkiezingsuitslagen van het FDF in de gemeenteraadsverkiezingen van 1970 en 1976.

2. Etno-linguïstische identificatie en politieke integratie.

In de meeste staten is de bevolking gedifferentieerd naar ras, godsdienst, taal... Maar niet overal is die bevolking even sterk gesensibiliseerd voor de bestaande culturele verschillen. In het typische geval van etno-linguïstie echter, zijn identificaties met een bepaalde culturele groep van de bevolking — in casu taalgroep — voldoende sterk om hechte sociale gemeenschappen af te bakenen. Uit dergelijke situatie kan politieke munt geslagen worden. Een partij of politieke beweging die erin slaagt zich op te werpen als de ideale vertegenwoordigster van een bepaalde etnische groep, kan binnen die groep een stabiele politieke aanhang vinden ondanks bestaande interne verdeeldheden op andere gebieden van het maatschappelijk leven (bv. verschillen naar klas). Etno-linguïstie laat ook toe de continuïteit en de stabiliteit van een politieke stroming te verzekeren. Identificatie op basis van etno-linguïstische symbolen wordt immers gekenmerkt door een grote inertie. Bovendien zullen de meeste sociaal-economische problemen opgetild worden tot het vlak van tegenstellingen tussen subculturen, wat meteen aanleiding geeft tot meer en intenser beleefde conflicten.

Het verschijnsel etno-linguïstie wordt in de sociologie vaak benaderd vanuit de tegenstelling traditionele versus moderne maatschappij. Uitgangspunt daarbij is de bevinding dat tijdens het moderniseringsproces een verschuiving optreedt in de mechanismen van sociale integratie. De traditionele maatschappij wordt gekenmerkt door het bestaan van kleine gemeenschappen, particularistische en diffuse banden en een belangrijke rol van bloedverwantschap in het structureren van sociale interactie. Vaak symboliseren deze gemeenschappen hun eigen identiteit — en hun afstand van andere gemeenschappen — op basis van een aantal etno-linguïstische karakteristieken en stereotypes. De sociologen die als eersten het moderniseringsproces hebben bestudeerd, voorspelden dat deze traditionele identificaties geleidelijk aan hun bindingskracht zouden verliezen. Aanvankelijk stelde men zich deze veranderingen voor als een evolutie naar een hyper-rationeel, utilitair mensbeeld en levensbeschouwing. Bij de klassieke sociologen, Weber en Durkheim, vinden we reeds een reactie tegen deze visie: zij leggen de nadruk op het belang — ook voor de moderne maatschappij — van een gemeenschappelijke waarde-oriëntering en een gevoel van sociale gemeenschap bij haar burgers.

Naar analogie met deze laatste zienswijze, zou modernisering kunnen worden opgevat als een geleidelijke verschuiving van de identificatie met kleine, traditionele sociale groepen naar identificatie met de moderne staat (2). Volgens deze visie zou men dan moeten kunnen vaststellen dat bij modernisering, identificatie met oudere etno-linguïstische eenheden vervangen wordt door identificatie met de staat of met andere groepen, die nauwer aansluiten bij de realiteit van een geïndustrialiseerde samenleving. Het is nochtans duidelijk dat in een aantal landen (Maleisië, Mali, Nigeria, Libanon) de etnische conflicten zich scherper gaan stellen naarmate de modernisering zich verder heeft gezet (3). Ook in de geïndustrialiseerde landen treden etnische conflicten opnieuw sterk naar voor (cf Spanje, Frankrijk, Verenigd Koninkrijk, Ulster, USSR...).

Landen die erin geslaagd zijn hun interne etnische verdeeldheden te reguleren, hebben dit niet kunnen doen zonder ingrijpende politieke wijzigingen te aanvaarden (4). Als voorbeelden citeren we: het stellen van quota's voor politieke vertegenwoordiging, het tegelijkertijd behandelen van grote bundels van problemen om aldus gemakkelijker tot compromissen te kunnen komen (cf het in België vertrouwde verschijnsel van « paktten », « conclaven » en « gemeenschapsdialogen ») het vermijden van een open electoraal conflict over problemen die niet tot een communautair niveau kunnen verheven worden... Deze wijzigingen zijn lang niet altijd positief te waarden. Zij ontcrachten een aantal fundamentele principes van de moderne maatschappij via de aftakeling van het gelijke stemrecht, het gebruik van ascriptieve criteria bij aanwerving, de belemmering van een efficiënte planning gesteund op specifiek bepaalde behoeften. België is voor de meeste van deze verschijnselen een type-geval.

(2) Een overzicht van deze opvattingen kan worden gevonden in: WEINER M., Political Integration and Political Development, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 358 (March 1975), blz. 52-64; ADELMAN I., MORRIS C.T., *Economic Growth and Social Equity in Developing Countries*, Stanford University Press, Stanford Cal., 1975, blz. 42-44.

(3) MARIK I.F., *The Ethnic Revolutions in the Middle East*, American Political Association Meeting, New York, 1969, blz. 13; SULEIMAN N.W., Elections in a Confessional Democracy, *Journal of Politics*, 1967 nr. 2; GEERTZ C., The Integrative Revolution: Primordial Sentiments and Civil Politics in the New States, in: GEERTZ C. (ed.), *Old Societies and New States*, The Free Press, Glencoe Illinois, 1963, blz. 122; DEUTSCH K.W., *Nationalism and Social Communication*, MIT Press, Cambridge Mass., 1966; DEUTSCH K.W., Nation and World, in: Ithiel Desola Pool, *Contemporary Political Science: Towards Political Theory*, McGraw Hill, New York, 1967, blz. 211.

(4) DAHL R.A. (ed.), *Political Oppositions in Western Democracies*, Yale University Press, New Haven, 1966, blz. 317; CALHOUN J.C., *A Disquisition on Government*, The Liberal Arts Press, New York, 1971; NORDLINGER E.A., *Conflict Regulations in Divided Societies*, Occasional Papers in International Affairs, nr. 2, January 1972, Harvard Center for International Affairs, blz. 31.

Het etno-linguïsme dat tijdens het moderniseringsproces opduikt kan echter niet « traditioneel » worden genoemd; het is niet zomaar een overlevering uit het verleden. In de meeste gevallen is het een innoverend fenomeen en een volwaardige component van de intense sociale en economische veranderingen die zich gedurende deze fase van maatschappelijke ontwikkeling voordoen. Dit wordt vaak over het hoofd gezien. Het is onze bedoeling om deze functie van het etno-linguïsme hier nader toe te lichten.

In nieuwe staten treden etnische conflicten reeds op tijdens de eerste fasen van modernisering (5). Dit is te verklaren vanuit het niet gelijktijdig verlopen van twee sociale processen, namelijk sociale mobilisatie en assimilatie (6). Sociale mobilisatie treedt op wanneer een traditioneel levende bevolking door technologische vernieuwing uit haar vertrouwde sociale omgeving wordt gerukt (bv. ontsluiting van een gebied door verstedelijking, uitbouw van infrastructuur en communicatiemediën). Steeds grotere gedeelten van de bevolking zullen zich bevinden in sociale en sociaal-technische omgevingen (bv. de moderne fabriek) in dewelke de van oudsher vertrouwde patronen van integratie hun relevantie verliezen (7). Assimilatie is dan het zich ontwikkelen, bij deze gemobiliseerde bevolking, van nieuwe en beter aangepaste integratiemechanismen. Dit omvat niet alleen de groei van nieuwe vormen van associatie en organisatie, maar ook de ontwikkeling van expressieve symbolen die een identificatie met de moderne staat en moderne groeperingen mogelijk maken. Dit veronderstelt sociologische en culturele verandering; deze verloopt echter trager dan de sociale mobilisering die gevoeliger is aan de gemakkelijker verspreide technologische vernieuwingen.

Door het niet-synchroon verlopen van deze twee processen ontstaat er een zekere ontwrichting. Deze is vooral merkbaar in de grote steden van de Derde Wereld. De oude cultuurpatronen, waarin men blijft geloven, zijn niet langer toepasbaar. De migrant kan blijven geloven dat familieleden mekaar moeten steunen, maar vaak kan hij in zijn nieuwe omgeving geen familielid vinden dat hem effectieve steun kan verlenen (8). Onder deze omstandigheden is de behoefte aan sociale steun, verzorging en verdediging nu juist zeer groot. De bevolkingen die worden samengebracht zijn meestal heterogeen naar waarde-oriënteringen en normen. Het probleem van sociale verzorging stelt zich onder deze omstandigheden

(5) GEERTZ C., *op. cit.*

(6) DEUTSCH K.W., *Nationalism and Social Communication, op. cit.*

(7) EISENSTADT S.N., *Modernisation, Protest and Change*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New York, 1966, blz. 71.

(8) WALLERSTEIN I., *Ethnicity and National Integration in West Africa, Cahier d'études africaines*, octobre 1960, nr. 3, blz. 129-138.

dan ook op een bijzonder moeilijke manier: hoe kan men een type van integratie (of van gelegitimeerde organisatie) verwezenlijken in afwezigheid van sterke gemeenschappelijke cultuurpatronen? Voor dit probleem bestaan er een aantal sociologische standaard-oplossingen waaronder « charismatisch leiderschap » en « patronage ».

De charismatische leider kan legitimiteit en autoriteit afdwingen op basis van persoonlijke karakteristieken. In onze hedendaagse politieke taal zou men kunnen spreken van een persoon die als eerlijk, open, integer en bekwaam « overkomt », die « présence » heeft. De specifieke persoonlijke karakteristieken waarop de nadruk wordt gelegd, variëren in tijd en ruimte. Belangrijk is dat de charismatische leider — zelfs in afwezigheid van tradities en geroutiniseerde structuren of organisaties die zijn handelen legitimeren — voldoende autoriteit kan afdwingen om een politieke integratie te verwezenlijken, die toelaat de voorzieningen in een aantal behoeften op regelmatige basis te organiseren. Op die manier kan charismatisch leiderschap het probleem van culturele heterogeniteit overbruggen.

« Patronage » is een patroon van integratie dat steunt op assymetrische, particularistische en diffuse banden tussen enerzijds een patroon en anderzijds een aantal volgelingen (cliënten). De patroon verleent steun, sociale verdediging en verschillende vormen van dienstbetoon aan de cliënt. Deze laatste verbindt zich tot het verlenen van een wederdienst wanneer de patroon daar behoefte aan heeft. We noemen de band tussen patroon en cliënt assymetrisch omdat de patroon een grotere controle heeft over machtsmiddelen dan de cliënt. De band is particularistisch omdat hij bestaat tussen een bepaalde patroon en een bepaalde cliënt. Hij is diffuus omdat de goederen, diensten en informatie die kunnen uitgewisseld worden niet op voorhand gespecificeerd zijn, maar bepaald worden door de behoefte van de partijen (9).

De betekenis van deze adjectieven wordt best belicht door patronage uitwisseling te contrasteren met bureaukratische uitwisseling. In het laatste geval kan een persoon (cliënt) aanspraak maken op bepaalde diensten omdat hij in een categorie valt die op universalistische manier is afgebakend, bv. omdat hij tot een bepaalde leeftijdsgroep behoort of

(9) Wat patronage politiek betreft, zie o.m.: LEPSIUS M.R., *Immobilismus: Das System der Sozialen Stagnation in Suditalien*, *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, vol. 177, 1965, blz. 304-342; WOLF E.R., *Aspects of Group Relationships in a Complex Society: Mexico*, *American Anthropologist*, vol. 58, blz. 1065-1078; WEINGROD A., *Patron, Patronage and Political Parties*, *Comparative Studies in Society and History*, vol. 10, nr. 4, 1968; HOLLNSTEINER M.R., *The Dynamics of Power in a Philippine Municipality*, Community Development Council, Manila, 1963; GALJART B.F., *Patronage als integratiemechanisme in Latijns Amerika*, *Sociologische Gids*, vol. 16, 1969.

kinderen heeft en niet omdat hij een bepaalde verstandhouding heeft met de bureaukraat die verantwoordelijk is om de diensten te verlenen. De diensten die een bepaalde bureaukratische organisatie kan verlenen zijn ook vooraf gespecificeerd en afgebakend.

De culturele voorwaarden die patronagebanden tot een stabiele vorm van interactief handelen kunnen maken zijn quasi-universeel aanwezig. De aard van de patronagebanden volgt het vertrouwde patroon van verwantschapsverplichtingen die eveneens particularistisch en diffuus zijn (10). Verder steunt deze band zeer sterk op de regel van de reciprociteit; dit is een fundamentele component van sociale organisatie die, bij normale ontwikkeling, door het kind geïnternaliseerd wordt bij de groei naar identificatie met de verzorg(st)er.

De patronageverbanden kunnen een netwerk vormen waarbij de cliënt steun vindt en dat aan de patroon de mogelijkheid biedt om geld, politieke invloed en sociaal prestige met mekaar omwisselbaar te maken. Verschillende patronageverbanden kunnen ook worden samengevoegd tot facties die, door middel van meer of minder stabiele allianties, in de behoefte aan politieke integratie op ruimere schaal voorzien (11).

Het is dan ook niet verwonderlijk dat men deze twee typen van integratie aantreft gedurende periodes van intense sociale verandering. De politieke en sociale situatie in ontwikkelingslanden kan dikwijls niet op afdoende wijze geanalyseerd worden zonder rekening te houden met de belangrijke rol die charismatisch leiderschap en patronagenetwerken spelen. Beide typen van integratie hebben echter ook hun beperkingen. Het lot van het charismatisch leiderschap valt samen met dat van de leider zelf. Dikwijls is het dan ook niet mogelijk om aan dit type van integratie een continuïteit te geven dat het leven en het lot van de individuele leider overtreft.

Patronage politiek kan, in het licht van moderne waardepatronen, gezien worden als een vorm van corruptie en nepotisme (12). Het stelt uiterst strikte beperkingen aan de efficiëntie waarmee verschillende diensten kunnen verleend worden. Belangrijk voor de verdere ontwikkeling van integratiepatronen zijn de beperkingen die door de patroons op een vrij rechtstreekse manier worden ervaren. In de politieke context houdt dit integratiemechanisme in dat zij materiële objecten ruilen voor politieke

(10) ELCHARDUS M., *Patronage as a mode of Exchange*. Brown University, Department of Sociology, 1975.

(11) HOLLNSTEINER M.R., *op. cit.*

(12) Verschillende auteurs, die de gevolgen van corruptie en nepotisme in de ontwikkelingslanden bestuderen, zijn ook, weliswaar op onrechtstreekse manier, tot het besluit gekomen dat deze fenomenen een rol spelen bij de integratie van deze maatschappijen. (Zie o.m.: NYE J.S., *Corruption and Political Development: a Cost-Benefit Analysis*, *American Political Science Review*, June 1967, blz. 417-427.

aanhang. Meestal zullen de patroons dan ook proberen een grotere waardeconsensus te bereiken, of de loyaliteit van de cliënten met betrekking tot een aantal algemene principes zo te structureren dat zij symbolische munt kunnen gebruiken. Een van de middelen die daartoe wordt aangewend is het benadrukken van etnische identificatie. Op deze manier vormt etnisme eigenlijk een verdere stap in de ontwikkeling van integratiemechanismen. De grote etnische leiders behoren meestal tot de gemoderniseerde segmenten van de bevolking (13). De grote nadruk die ze leggen op etnische identiteit is bijna altijd een middel om politieke aanhang te recruter en een poging om de beperkingen van patronage politiek te overkomen. De gemeenschappen waarop ze zich beroepen zijn al evenmin traditionele eenheden. Het zijn nieuwe sociale gemeenschappen die zich in een gewijzigde omgeving volgens een vertrouwde logica hebben opgebouwd (14). Wallerstein, die deze ontwikkelingen volgde, merkte op dat het mogelijk is dat « ... een immigrant, die zichzelf aanziet als lid van een bepaalde stam, in de stad geen dorpsgenoten vindt. Hij kan zich in dat geval vrij gemakkelijk herdefiniëren als lid van een nieuwe, ruimere groep. In de meeste gevallen stemt deze groep overeen met een (logische) regionale of linguïstische eenheid, die echter niet noodzakelijk tevoren als sociale entiteit bestond » (15). De culturele voorwaarden voor het ontstaan van deze gemeenschappen zijn in de meeste gevallen ook aanwezig: men is meestal vertrouwd met etnische classificaties. De etnische groeperingen vormen echter een nieuwe politieke entiteit die verschillende functies vervult. Ze ontwikkelen criteria voor de verdeling van politieke autoriteit, nemen verantwoordelijkheden van de uitgebreide familie en de patronagenetwerken over en doen dienst als instellingen van hersocialisering, o.a. door er de nadruk op te leggen dat binnen de gemeenschap sociale diensten niet meer kunnen uitgewisseld worden volgens particularistische en diffuse criteria (16).

Deze rol van het etnisme of etno-linguïstie werd hier belicht aan de hand van de sociale veranderingen die kunnen waargenomen worden gedurende acute fasen van de modernisering. Het is onze stelling dat de relevantie van deze verschillende reacties op culturele ontwrichting en onaangepastheid van de politieke structuren — charisma, patronage en etnisme — niet beperkt is tot bepaalde historische momenten van de

(13) GEERTZ C., *op. cit.*

(14) MERCIER P., *L'agglomération dakaroise, Etudes Sénégalaises*, nr. 5, 1954; BALANDIER G., *Sociologies des Brazzavilles noires*, PUF, Paris, 1955; BALANDIER G., *Sense et puissance: les dynamiques sociales*, PUF, Paris, 1971, blz. 118. (Deze waarneming stemt overeen met de door Parsons reeds eerder geformuleerde conclusie, namelijk dat de patroonvrijwarende aspecten van culturele systemen minder vlug veranderen dan normen en sociale rollen).

(15) WALLERSTEIN I., *op. cit.*

(16) WALLERSTEIN I., *op. cit.*

maatschappelijke ontwikkeling. Integendeel, het zijn algemene patronen van integratie die, in bepaalde mate, altijd aanwezig zijn en die, onder bepaalde omstandigheden, dominant kunnen worden. Elementen van patronage politiek vindt men in de politieke partijen van alle landen en in de bureaucratische structuren van totalitaire regimes. Patronage (bossism) was een zeer belangrijk element bij de politieke integratie van de immigranten-bevolking in de Amerikaanse steden (17). Zowel het grote belang dat vandaag wordt gehecht aan « persoonlijke ervaring » en « creativiteit » als het afzwakken van specifieke waarde-oriëntaties m.b.t. publieke organisatie en sociaal leven scheppen een klimaat waarin politieke leiders steeds meer op elementen van charismatisch leiderschap zijn aangewezen. De matrijs van hun publiek gedrag wordt het « star-system » uitgewerkt in de massa-cultuur.

Voor het verklaren van etno-linguïsmen in België zijn vooral twee aspecten van deze algemene problematiek van groot belang: ten eerste, patronage politiek en haar beperkingen, ten tweede, de rol van etnisme of etno-linguïsmen in het opvangen en transformeren van druk op de bestaande patronen van politieke integratie. Het zijn deze twee aspecten die we verder zullen uitwerken. Daarvóór echter willen we er de nadruk op leggen dat ook de Belgische « cultuurgemeenschappen » niet als traditionele sociale entiteiten kunnen beschouwd worden.

3. Etno-linguïsmen en sociale gemeenschap in België.

Geen enkele van de drie Belgische regio's kan als een traditionele, sterk homogene sociale gemeenschap getypeerd worden. Het begrip « traditioneel » is echter wel het best toepasselijk op Vlaanderen. In niet geringe mate is dit te wijten aan de activiteiten van tal van romantische auteurs (cf H. Conscience, P. Benoit) en geschiedschrijvers die Vlaanderen een meer intens beleefde culturele eenheid en een « eigen verleden » hebben geschonken. Pogingen in die zin worden trouwens ook op Belgisch niveau ondernomen (cf H. Pirenne). Deze activiteiten kaderen in een geheel van doelbewuste constructie van etno-linguïstische identificaties.

Een vaak gehoorde theorie stelt dat de opkomst van een Waalse en Brusselse etno-linguïstische politiek slechts een reactie zou zijn op het succes en de groeiende invloed van het Vlaams nationalisme als politieke beweging en de snelle economische groei van Vlaanderen in het voorbije

(17) MERTON R.K., *Social Theory and Social Structure*, Free Press, Glencoe Illinois, 1968, blz. 128-132.

decennium (18). Als deze theorie geldig is, kan nochtans moeilijk verklaard worden waarom dergelijke reactie is uitgebleven in 1919 toen de Vlaams-nationalisten een proportioneel grotere aanhang hadden dan in 1961.

Voor Brussel onderzochten wij empirisch de verklaringskracht van het competitief model. Dat veronderstelt bijvoorbeeld dat verkiezingsresultaten van het « Front Démocratique des Francophones (FDF) » en de « Volksunie (VU) » elkaar positief beïnvloeden; m.a.w. hoe groter het electorale sukses van de VU, hoe groter ook het sukses van het FDF zou zijn. Er zou dus FDF gestemd worden als reactie op het sukses van de VU. Als gegevens gebruikten wij voor Brussel, de uitslagen van respectievelijk :

- de gemeenteraadsverkiezingen in 1970 ;
- de agglomeratieraadsverkiezingen in 1971 ;
- de gemeenteraadsverkiezingen in 1976.

Op basis van de hypothese der competitieve escalatie verwacht men — in termen van een regressie — of padmodel — een positief effect van de FDF-stemmen in 1970 op de VU-stemmen in 1971 enerzijds, van de VU-stemmen in 1970 op de FDF-stemmen in 1971 anderzijds. Alhoewel het voorwerp van deze twee verkiezingen verschillend is, — en de motivaties van het stemgedrag dus enigszins anders kunnen liggen — vormt de vergelijking van de resultaten ervan een goede basis voor het toetsen van hoger vernoemde hypothese, vooral ook omdat beide verkiezingen mekaar zeer dicht in de tijd opvolgen. De hypothese kan eveneens worden getoetst aan de hand van een vergelijking tussen de verkiezingen van 1971 en deze van 1976 ; het langere tijdsinterval maakt deze vergelijking echter minder duidelijk. De resultaten van de analyse worden in tabel I en figuur 1 samengevat voorgesteld.

De proporties verklaarde variantie (R^2) maken inderdaad duidelijk dat de verkiezingsuitslagen een grotere predictiekracht bezitten naargelang het tijdsinterval tussen twee verkiezingen korter is.

Een tweede — vrij vanzelfsprekende — bevinding is dat er tussen de uitslagen van eenzelfde partij of gelijkaardige lijst, over de tijd een grote continuïteit bestaat. Dit komt tot uiting in de hoge, positieve en statistisch significante beta-coëfficiënten, die betrekking hebben op de

(18) Zie o.m. : VAN RIJN J., Une région qui s'affirme, *Le Soir*, 21 oktober 1976, blz. 1 ; GRÉGOIRE M., Sur les élections, *Le Soir*, 10 oktober 1976, blz. 1 ; LAMPAERT P., Gemeenteverkiezingen : resultaten ; *De Rode Vaan*, 14 oktober 1976, blz. 5 ; FDF en Vlaams radicalisme, *De Nieuwe Gids*, 22 oktober 1976, blz. 2 ; VAN ERPS F., Vlaams onvriendelijk Brussel, *De Nieuwe Gids*, 26 oktober 1976, blz. 1.

TABEL I

Gemiddelden, standaardafwijkingen en correlatiecoëfficiënten van het electorale succes van etno-linguistische partijen in de 19 gemeenten van Brussel

Variebele	Gemiddelde	Standaardafwijking
VU 70	2.21	2.26
VU 71	6.21	2.37
VU 76	7.99	2.16
FDF 70	27.89	7.98
FDF 71	49.05	10.22
FDF 76	33.73	10.73

Correlatiematrix

	VU 70	VU 71	VU 76	FDF 70	FDF 71
VU 71	0.69				
VU 76	0.23	0.48			
FDF 70	-0.51	-0.62	0.06		
FDF 71	-0.65	-0.78	-0.20	0.92	
FDF 76	-0.42	-0.57	-0.05	0.85	0.74

Regressieanalyse in verband met het model van competitieve escalatie

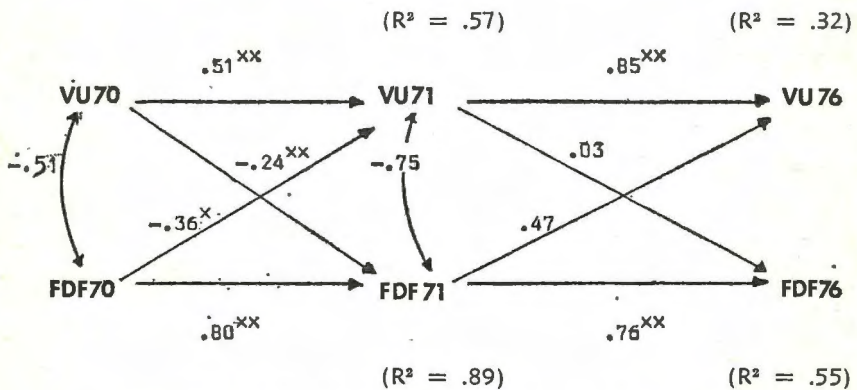
Afhankelijke variabele	Onafhankelijke variabele	b	Betacoëfficiënt	Standaardfout
VU 71	VU 70	0.53	0.51	0.20
	FDF 70	-0.11	-0.36	0.06
	(Constate)	8.01		
FDF 71	VU 70	-1.09	-0.24	0.42
	FDF 71	1.02	0.80	0.12
	(Constate)	22.90		
VU 76	VU 71	0.78	0.85	0.30
	FDF 71	0.10	0.47	0.07
	(Constate)	-1.71		
FDF 76	VU 71	0.12	0.03	1.21
	FDF 71	0.80	0.76	0.28
	(Constate)	-6.28		

VU70, VU71: procentueel aantal stemmen van de Volksunie in de verkiezingen van 1970 respectievelijk 1971 (t.o.v. het aantal geldige stemmen).

VU76: procentueel aantal stemmen van de Vlaamse Lijsten in de verkiezingen van 1976 (t.o.v. het aantal geldige stemmen).

FDF70, FDF71, FDF76: procentueel aantal stemmen van het FDF in de verkiezingen van respectievelijk 1970, 1971 en 1976 (t.o.v. het aantal geldige stemmen).

electorale uitslagen van dezelfde partijen in verschillende verkiezingen. Het patroon van competitieve escalatie wordt in onze bevindingen echter helemaal niet teruggevonden. Voor de periode van 1970 tot 1971 wordt eigenlijk het omgekeerde waargenomen van wat op basis van die hypothese wordt verwacht. De coëfficiënten zijn negatief, tamelijk hoog en statistisch significant. Dit wijst erop dat in de gemeenten waar de VU in 1970 een relatief groter succes behaalde, het succes van het FDF 1971 relatief kleiner was. De hypothese van de competitieve escalatie



* Absolute waarde van de coëfficiënt is 1,5 maal de standaardfout.

** De absolute waarde van de coëfficiënt is 2 maal de standaardfout.

FIGUUR.

wordt evenmin bevestigd voor de periode van 1971 tot 1976. De relevante coëfficiënten zijn hier weliswaar niet meer negatief, ze zijn echter statistisch insignifican. De beta-coëfficiënt, die het effect mee van de VU-stemmen in 1971 op de FDF-stemmen in 1976, is gelijk aan .02 en heeft een standaardfout die meer dan tien keer zo groot is als de regressiecoëfficiënt. Het is dus duidelijk dat de FDF-stemmen die werden uitgebracht in de gemeenteraadsverkiezingen van 1976 zeker niet moeten worden geïnterpreteerd als een reactie tegen de Vlaamse lijsten die in 1971 waren opgekomen.

Wat het mogelijk effect van de FDF-stemmen in 1971 op het succes van de Vlaamse lijsten in 1976 betreft, kunnen geen even affirmatieve besluiten worden geformuleerd. Het waargenomen effect kan zeker niet als statistisch significant worden aanzien; de beta-coëfficiënt is echter groot (.47). Zelfs indien wordt aanvaard dat dit effect significant is, kan er slechts sprake zijn van een vrij laattijdige reactie van de Vlamingen op de opkomst van het FDF; het succes van een Brussels etno-linguisme wordt er echter niet door verklaard.

De hypothese van de competitieve escalatie houdt slechts één aanvaardbaar argument in : men kan inderdaad aannemen dat het bestaan van één etno-linguistische partij het waarschijnlijker maakt dat andere politieke reacties eveneens langs etno-linguistische weg zullen tot uiting komen. De hypothese biedt echter geen verklaring voor de electorale draagkracht van deze reactie. Het succes van het FDF moet dan ook gezocht worden in andere factoren dan de opkomst van de Volksunie.

4. Bureaucratisch patronage en etno-linguïsme in België.

Eén van die factoren is ongetwijfeld de druk die de recente sociaal-economische veranderingen uitoefenen op de bestaande Belgische politieke structuur. Deze structuur wordt vaak gezien in termen van « verzuiling ». Eigenlijk is dit een aan de Nederlandse sociologie ontleend begrip waarmee bedoeld wordt : die situatie waarin levensbeschouwelijke en/of ideologische overtuigingen een dominerende invloed uitoefenen op het politieke leven (19). De kern van het begrip « verzuiling » ligt dus in het culturele vlak van beïnvloeding. Volgens L. Huyse wordt zowel het Nederlandse als het Belgische systeem van verzuiling gekenmerkt door het bestaan van een netwerk van organisaties in de meest diverse sectoren van het maatschappelijk leven — economisch, syndikaal, sociaal, caritatief, recreatief. De aantrekkelijkheid van dergelijke zuilen zou — steeds volgens Huyse — liggen in het feit dat de deelorganisaties op bevredigende wijze de profane noden van hun leden opvangen en terzelfdertijd, via dezelfde ondersteunende levensbeschouwing, onderling nauw met elkaar verbonden blijven. Maar volgens deze definitie verschuift de kern van het begrip « verzuiling » van het culturele (filosofische) naar het sociaal-structurele (organisatorische). Het is helemaal niet zeker dat in België de levensbeschouwelijke elementen op zichzelf een voldoende basis vormen voor het bestaan van stabiele politieke strekkingen en « families ». Het is aannemelijker dat de organisatievorm van deze zuilen en politieke families zelf voor haar eigen stabiliteit kan zorgen en een eventuele afzwakking van de oriënterende kracht van levensbeschouwingen kan opvangen.

Hoe kan anders de algemeen positief gewaardeerde politieke passiviteit (apathie !) van de staatsburger begrepen worden (20) ? Of het feit dat

(19) HUYSE L., *Passiviteit, pacificatie en verzuiling in de Belgische politiek*, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, Antwerpen, 1970, blz. 149-150.

(20) HUYSE L., *De niet-aanwezige staatsburger : de politieke apathie sociologisch in kaart gebracht*, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, Antwerpen, 1969. HUYSE L., *Passiviteit...*, op. cit.

principiële belangenconflicten (katholiek/vrijzinnig ; arbeid/kapitaal) reeds jaren gepacificeerd zijn ? Huysse schrijft dit toe aan het bestaan van « dwarsliggende lijnen van potentiële politieke verdeeldheid ». Bepaalde tegenstellingen leiden tot het ontstaan van drukingsgroepen die aanhang recrutereren uit de verschillende bevolkingssegmenten en zich afzetten tegenover andere groepen waarvan de leden ook weer uit diverse segmenten komen. Dergelijke problematiek loopt dus dwars door de bevolkingssegmenten heen. Volgens ons is dergelijke verklaring niet volledig afdoend. Lijnen van potentiële verdeeldheid zijn immers steeds aanwezig. Sub-culturele politiek is precies een middel om die tegenstellingen te minimaliseren en één allesoverheersende conflictlijn naar voren te schuiven. Dit is in het jonge België wel een paar keer gebeurd (confessionele conflict, klassenstrijd) maar bij de instelling van het algemeen stemrecht in 1919 waren deze belangrijke conflicten reeds grotendeels gepacificeerd (21). Er boden zich immers partijen aan die organisatorisch al zeer diep en breed waren uitgebouwd. Niet diegene die erin slaagt de ideale verpersoonlijking van een zuivere, fundamentele levensbeschouwing te zijn, wordt een gezaghebbend machtig politicus maar wel de partijleider, de man aan de top van een zuilenorganisatie (22). Het bestaan van een aantal gevestigde, goed gestructureerde partijen waarin organisatie minstens even belangrijk is, zoniet belangrijker dan ideologie, vormt de kern van het Belgische politieke systeem dat we het best kunnen typeren als bureaukratisch patronage. Hetgeen Huysse beschouwt als zijnde een gevolg van de politiek van pacificatie van dwarsliggende conflicten — onder andere het positief waarderen van de passiviteit der staatsburgers, de discretie rond het optreden van elites, de onduidelijkheid van alternatieven bij een verkiezing — kan evenzeer gezien worden als kenmerkend voor het systeem van bureaukratisch patronage zelf. De essentie van dit systeem is het bestaan van een groot aantal deelorganisaties die massale aanhang mobiliseren voor de politieke partij van dezelfde zuil. Die organisaties zijn immers actief op de meest verscheidene terreinen van het maatschappelijk leven zodat de burger — welk probleem hij ook heeft — altijd wel terecht kan bij één van de nevenorganisaties van een zelfde grote politieke familie. Met andere woorden, de politieke zuil slaagt erin zich voor te doen als

(21) LORWIN V.R., Belgium : Religion, Class and Language in National Politics, in : DAHL R.A. (ed.), *Political Opposition...*, *op. cit.* ; LANDAUER C., *European Socialism*, University of California Press, Berkeley Cal., 1919, vol. 1, blz. 476 ; LORWIN V.R., *Labor Organization and Politics in Belgium and France*, in : KASSLOW E. (ed.), *National Labor Movements in the Post-War World*, Pittsburgh, 1963.

(22) ZOLBERG A.R., *Political Development in Belgium : Crises and Process*, cited by NORDLINGER E.A., *Conflict Regulations...*, *op. cit.*, blz. 183.

totale referentiegroep voor het individu en kan aldus een stabiele politieke aanhang recrutereren (23). De para-politieke nevenorganisaties van een zuil zijn bovendien dikwijls in staat om op zichzelf een grote beslissingsmacht te verwerven binnen de staat, doordat zij voor bepaalde dienstverlening een quasi-monopolie positie innemen. De gevolgen hiervan zijn talrijk (24) :

1. De macht van de staat zelf wordt gebruikt via het systeem van geïnstitutionaliseerde subsidiering om het bureaucratisch patronage in stand te houden (subsidie aan verenigingen op basis van ledenaantal). Dit brengt meteen ook een nieuwe vorm van belangenconflict met zich mee. De vraag kan gesteld worden of de dienstverlening door de zuilen en hun organisaties wel degelijk vooral gericht is op behoeften van de cliënten of daarentegen vooral beïnvloed wordt door de behoefte aan politieke recrutering voor de zuilen.

2. Vaak wordt een rechtstreekse, beslissende controle verworven over benoemingen in de administratie — wat dan weer vrijheid van handelen van heel wat staatsburgers beperkt en dus een aantasting is van de democratie. Dit heeft ook tot gevolg dat bureaurokraten zelden nog onafhankelijk zullen handelen. Het ritualisme en « naar de letter leven » dat ze tegenover de gebruikers aan de dag leggen, verschuift dan weer de behoeften van deze laatsten om langs « een piston » bepaalde zaken

(23) MEYNAUD J., LADRIÈRE J. en PERIN F., *La décision politique en Belgique*, Colin, Paris, 1965, blz. 29.

(24) LORWIN V.R., *Segmented Pluralism ; Ideological Cleavages and Political Cohesion in the Smaller European Democracies, Cooperative Politics*, nr. 2 (januari 1971), blz. 156.

Citeert een uitspraak van de aalmoezenier van het ACV die deze soort van organisatie uitstekend omschrijft : « A triple idea governs the structure of our great Christian labor organization : that of totality, of complexity and of unity... Our movement must embrace the whole person of the worker, the whole worker's life, the whole family of the worker, all the worker's needs, and the whole working class. We want the working men and women, youth and adult, in coming into our movement, to find everything there ».

Deze gevolgen van een patroon van politieke integratie worden denkkelijk best in de regering zelf aangevoeld.

« Buiten dat parlement staan echter de groepen en de machten die over alles en nog wat hun advies moeten geven. Hoe meer adviezen, hoe minder democratie. Men weet gaandeweg minder waar de verantwoordelijkheid ligt... Ik kan alleen herhalen : in het hele Belgische stelsel is de regering de zwakste schakel ».

Leo Tindemans in vraaggesprek met KNACK (nummer van 22 december 1976 ; blz. 24).

In datzelfde interview verklaarde de premier eveneens « Het normaal parlementaire spel werkt al niet meer, ofschoon ik toegeef dat deze erfenis uit de negentiende eeuw al aangepast had moeten zijn » (blz. 24). Het lijkt ons dat deze aanpassing in de eerste plaats zou moeten betrekking hebben op het patroon van politieke integratie dat ten lande ontstond, eerder dan op de geformaliseerde regels van de parlementaire democratie.

gedaan te krijgen. Dit draagt verder bij tot het in stand houden van het systeem van bureaukratisch patronage (25).

3. Elke alternatieve aanspraak op machtsuitoefening wordt genegeerd of zelfs onderdrukt. Dergelijke aanspraken worden bv. gelanceerd vanuit de « autoriteit van de wetenschap » of de hoge sociale status van « expert ». Vandaar dan ook de uiterst geringe betrokkenheid van wetenschappers en experts bij het bepalen van het beleid in België — tenzij die wetenschappers en experts bewust bereid zijn de status van politicus te aanvaarden en als dusdanig te handelen binnen het kader van hun partij (26).

Het systeem van bureaukratisch patronage laat de politieke stromingen toe hun electorale aanhang te vrijwaren. Maar het systeem heeft ook verschillende beperkingen. Een aantal democratische spelregels worden ontkracht. De dienstverlening wordt sterk beïnvloed door de behoeften van de gebureaukratiseerde patronagenetwerken. Het openbaar handelen, de res publica, zal erg beïnvloed worden door particularistische en diffuse elementen, de « piston », de « lange arm », de « kruiwagen ». Dit ganse patroon van politieke integratie komt onder scherpe druk te staan van een aantal sociale en economische veranderingen die vrij typisch zijn voor landen met een gevorderde industrialisering.

Laten we even nader ingaan op een aantal maatschappelijke veranderingen die de stabiliteit van de politiek van bureaukratisch patronage in het gedrang brengen en daardoor behoefte scheppen aan nieuwe vormen van politieke integratie (o.a. etno-linguïstische politiek).

— De doeltreffendheid van de politiek van bureaukratisch patronage wordt beperkt wanneer de bevolking sterk geografisch mobiel is. Toenemende mobiliteit reduceert immers het belang van een aantal netwerken waarop precies de deelorganisaties van een zuil steunen om aanhang te recrutereren (27). Met migratie naar een andere streek worden veelal de

(25) Deze situatie verklaart ook voor een groot deel het personalistisch karakter van handelen in België. « ...in België (woedt) algemeen het gebruik van « le petit chemin », de benoemer, de « piston », de tussenpersoon om iets te bereiken ». R. Fox in een interview met KNACK (nummer van 2 maart 1977, blz. 33).

(26) MEYNAUD J., LADRIÈRE J., PERIN F., *op. cit.*, blz. 370; APOSTEL L., BOTS M., *Pluralisme en verdraagszaamheid*, Nederlandse Boekhandel, Antwerpen, 1966, blz. 247.

(27) HOLDEN D.E.W., *Associations as Reference Groups: An Approach to the Problem*, *Rural Sociology*, XXX, 1965 blz. 63-74; PINARD M., *Man-society and Political Movements: A New Formulation*, *American Journal of Sociology*, vol. 73, nr. 6 (mei 1968), blz. 682-686; CAMPBELL A., *The Passive Citizen*, *Acta Sociologica*, vol. 6, nr. 1/2, blz. 9-21; ROKKAN S., CAMPBELL A., *La participation des citoyens à la vie politique en Norvège et aux Etats-Unis*, *Revue Internationale des Sciences Sociales*, XII, nr. 1, 1960; LIPSET S.M., *Political Man: The Social Basis of Politics*, Doubleday, Garder City, New York, 1963; HUYSE L., *De niet-aanwezige staatsburger...*, *op. cit.*

traditionele organisaties waartoe de persoon in kwestie vroeger behoorde, losgelaten.

— Het begrip « participatie » heeft in het patroon van bureaukratisch patronage een heel andere betekenis dan in het Angelsaksisch democratisch ideaaltype, dat in de sociologie dikwijls als referentiepunt wordt gebruikt. In het geval van bureaukratisch patronage, verwijst participatie vooral naar het betrokken zijn bij de socio-politieke netwerken, het cultiveren van contacten, het verwerven van machtsposities en van autoriteit binnen die netwerken, etc. De mogelijkheid om te participeren wordt aldus in sterke mate verminderd: het aantal personen dat kan deelnemen is beperkt; bovendien worden de alternatieve kanalen van politieke mobiliteit afgesloten. Het is dan ook meer dan waarschijnlijk dat ontevredenheid over de bestaande patronen van integratie het eerst zal ontstaan bij de bevolkingslagen die de grootste behoefte aan of de grootste wil tot participatie vertonen. Uit verscheidene sociologische onderzoeken is gebleken dat de participatie traditioneel hoger ligt bij de hogere socio-professionele groepen en bij de bevolkingslagen met een hoger onderwijsniveau (28). Naarmate deze groepen zich uitbreiden (door een verhoging van het onderwijsniveau of door veranderingen in de beroepsstructuur), mag men aldus verwachten dat het aantal gefrustreerde personen zal toenemen. De frustratie ontstaat omdat de absorptiekracht van de socio-politieke patronagenetwerken niet groot genoeg is. Zij uit zich enerzijds in apathie, anderzijds in het zoeken naar alternatieve kanalen van politieke invloed.

— Een derde factor — die eveneens tot grote sociale druk op de bestaande politieke structuren leidt — ligt in de recente verschuivingen in het organisatiepatroon van de arbeid. Onder een groeiend aantal beroepen treedt momenteel een « collegiale sfeer van organisatie » op (29). Deze wordt gekenmerkt door een veel zwakkere externe controle en een overeenkomstig sterkere controle via internalisatie van normen (30). Dergelijke werksituatie beïnvloedt vanzelfsprekend de algemene waarde-

(28) CAMPBELL A., *op. cit.*; ROKKAN S., CAMPBELL A., *op. cit.*; LIPSET S.M., *op. cit.*; HUYSE L., *De niet-aanwezige staatsburger...*, *op. cit.*

(29) « The growth in importance of the professions has also brought about a major change in the nature of instrumentally oriented collectivities, notably in industry and government in such a way as to make obsolete, in important respects, not only Marx's picture of the « capitalistic » firm, but also Weber's of bureaucratic organization and its predominance in both business and government ».

PARSONS T., *Comparative Studies and Evolutionary Change*, in: DE VALLIES (ed.), *Comparative Research Methods*, University of California Press, Berkeley, 1972, blz. 122.

(30) Internalisatie van normen betreft het ervaren van sociale normen als deel van zijn eigen persoonlijkheid. De deontologie van een beroep kan bv. door de beoefenaar ervan ervaren worden als essentieel onderdeel van zijn persoonlijkheid.

oriënteringen van de betrokken personen en derhalve ook hun houding tegenover het systeem van bureaukratisch patronage. Meer bepaald ervaren zij in hun dagelijks handelen en oordeelvormingen een permanente afwijzing van de bestaande politieke structuur. De collegiale sfeer van organisatie reduceert immers het belang van de patroon als beschermer, legt de nadruk op het eigen en vrij handelen en beslissen en vermindert de behoefte tot aansluiting bij bepaalde para-politieke organisaties.

Bovengenoemde sociologische veranderingen kaderen in een geheel van technologische, organisatorische en economische wijzigingen die zouden kunnen wijzen op het geleidelijke groeien van een nieuwe samenleving: een post-of trans-industriële maatschappij (31). Brussel als hoofdstad van het land staat in deze evolutie reeds een stap verder: een aantal socio-economische verschuivingen treden er immers in versneld tempo op. Dat is te wijten aan de sterk centraliserende aantrekkingskracht die Brussel steeds heeft uitgeoefend: concentratie van hoofdzetels van bedrijven, van internationale instellingen, van de overheidsadministratie. De tewerkstellingsfunctie van de Brusselse agglomeratie en de beroepenstructuur in het hoofdstedelijk gebied verschillen fundamenteel van die van de rest van het land. De dienstensector is er in veel grotere mate aanwezig en de hogere socio-economische groepen vertegenwoordigen er een groot aandeel in de beroepsbevolking (32). Kortom, reeds in de jaren zestig, begin der jaren zeventig, zijn in Brussel heel wat voorwaarden van sociale verandering vervuld waardoor het systeem van bureaukratisch patronage onder druk komt te staan. De politiek van etno-linguïsmen zou derhalve bij uitstek in Brussel toepasbaar zijn als middel om de groeiende aantallen politieke marginalen op te vangen en opnieuw te mobiliseren.

De basis van onze theorie betreffende de opkomst en electorale succes van het FDF is derhalve dat etno-linguïstische politiek in het Brusselse onder andere een electoraal-efficiënte reactie is op de druk die diverse maatschappelijke veranderingen uitoefenen op het traditionele patroon van politieke integratie.

(31) BELL D., *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*, Basic Books, New York, 1973.

(32) Mens en Ruimte, *Decongestie van de Brusselse agglomeratie*, i.o. van het Staatssecretariaat voor Streekeconomie, Brussel, 1972, blz. 31-48; *Atlas de Belgique, Les zones d'influence des centres et de la structure des activités urbaines*, Comité National de Géographie, 1972; FAERMAN M., SCHIJNS J., *Essay over de ruimtelijke structuur van de tertiaire tewerkstelling in België*, Economisch en sociaal instituut voor de middenstand, Brussel, 1972; Kredietbank, *Le Brabant au cœur de l'Europe*, Brussel, 1972, blz. 71-84.

5. Het electorale sukses van het FDF : verklarende hypothesen.

In de vorige secties van dit artikel werd een theoretische verklaring gegeven voor de opkomst van een Brussels etno-linguïsme. Hieruit zullen nu een aantal hypothesen worden afgeleid die, aan de hand van geaggregeerde data zullen worden getoetst. Als onderzoekseenheid gebruiken we voor 1970 en 1976 die gemeenten in en rond de Brusselse agglomeratie waar bij de gemeenteraadsverkiezingen, FDF — of aanverwante lijsten werden voorgesteld. Het betreft hier 36 gemeenten in 1970. In 1976 gaat het om 37 gefusioneerde gemeenten. Deze stemmen overeen met 68 vroegere, niet-gefuseerde gemeenten. Men heeft dus te maken met een indrukwekkende uitbreiding van het politiek gebied van het FDF.

De opgestelde hypothesen kunnen worden ingedeeld in twee groepen. De eerste groep houdt verband met de druk die op het traditionele patroon van bureaucratisch patronage wordt uitgeoefend. De tweede groep betreft het effect van de verschillende factoren die bijdragen tot het verspreiden van etno-linguïstische identificatie.

Druk op bureaucratisch patronage.

1. Een hogere socio-economische status is nauw geassocieerd met een hoger onderwijsniveau en een werksfeer waarin de controle voornamelijk gebeurt via internalisatie van normen (in tegenstelling tot de meer rigide, externe controle van een vooral fysisch-technische aard). Indien de door ons geformuleerde theorie geldig is, dan mag verwacht worden dat ontevredenheid met bureaucratisch patronage het grootst zal zijn onder de leden van deze beroepsklasse. Derhalve zou dan een disproportioneel groot aantal FDF-kiezers uit deze professionele klasse gerecruteerd worden. De associatie tussen sociale status en politieke voorkeur zou ook vooral sterk moeten zijn bij de opkomst en de eerste successen van het FDF (bv. in 1970). Later als het FDF — als grote electorale partij — het voor verdere groei nodig vindt om zich ook over andere sociale categorieën te spreiden (bv. in 1976), zou de intensiteit van deze associatie logischerwijze moeten afnemen.

Onze eerste hypothese is dan ook dat er in 1970 een zeer sterk en in 1976 een zwakker positief effect van socio-professionele status op stemmen voor het FDF bestaat.

2. Bij bureaucratisch patronage verloopt politieke integratie via de acties van de talrijke organisaties van een zelfde zuil. Deze organisaties recrutereren vooral aanhang doordat zij zich bewegen in het vlak van informele relaties. Deze laatste verliezen echter aan belang door een grotere geografische mobiliteit van de bevolking. Immers, de migrant

kan zijn oude verenigingen loslaten en beschikbaar worden voor nieuwe identificaties en organisaties.

Onze tweede hypothese wordt derhalve : hoe groter het aandeel recent geïmmigreerden in de bevolking van de gemeente, hoe groter het electorale sukses van het FDF zal zijn.

3. Een derde gevolg van onze theoretische verklaring is dat het bureaukratisch patronage minder werkbaar is in een meer verstedelijkt milieu.

Hier wordt dus de hypothese : hoe minder een gemeente verstedelijkt is, hoe kleiner de kans op electoraal sukses voor het FDF er is.

Vatbaarheid voor etno-linguïstische identificatie.

1. Socio-economisch zeer homogene gemeenten zijn minder vatbaar voor politieke vernieuwing. Anderzijds doet etno-linguïstie een oproep tot klasse-solidariteit met taal als bindmiddel en zal derhalve een grotere kans op sukses hebben in socio-professioneel minder homogene gemeenten. De invloed van deze factor over de tijd staat in relatie met die van de factor socio-economische structuur (zie hoger). De homogeniteit van een gemeente krijgt een groter belang wanneer het FDF zich wil richten op meer socio-professionele groepen dan alleen op de topklasse. Zolang alleen de hoogste categorieën worden geïndiceerd heeft de graad van homogeniteit niet zoveel belang.

Onze hypothese is : naarmate een gemeente minder homogeen is naar socio-professionele klasse, is de kans op electoraal sukses voor het FDF groter ; dit effect zal sterker worden met de tijd omdat het FDF zich op verschillende sociale lagen gaat richten.

2. Ten slotte zijn er op het individuele vlak bepaalde karakteristieken die de persoonlijke vatbaarheid voor de expressieve symbolen van het etno-linguïstie beïnvloeden.

Traditioneel is in en rond het Brusselse, de franstaligheid geassocieerd geweest met een hogere socio-economische status. Vooral de oudere bevolking zal zeer gevoelig zijn voor het statulement van de etno-linguïstische identificatie. Vooral ouderen zullen o.m. trachten hun eventueel lagere verworven status te compenseren door hun toegewezen status van « franssprekende ». Als hypothese weerhouden we hier dat de kans op sukses voor het FDF groter wordt naarmate de leeftijdsstructuur in een gemeente ouder is.

6. Het meten van de veranderlijken.

Het sukses van etno-linguïsmen in het hoofdstedelijk gebied, onze afhankelijke veranderlijke, wordt gemeten als de procentuele uitslag van het FDF en van daarmee zeer nauw verwante lijsten in de gemeenteraadsverkiezingen van 1970 en 1976. De andere veranderlijken in het model worden gemeten op basis van per gemeente geaggregeerde censusgegevens (33).

De maat voor de « socio-professionele status » van de gemeente werd gekozen na factoranalyse van de beroepsstructuur in de gemeenten die binnen het beschouwd politiek gebied vallen, respectievelijk in 1970 en 1976. Op beide tijdstippen werd de beroepsstructuur gekenmerkt door een duidelijke en overheersende dimensie. De ecologische verdeling van de bevolking naar beroepscategorie werd gekenmerkt door een alternatieve concentratie van arbeiders enerzijds en bedienden en leden van de hogere beroepsgroepen anderzijds. De dimensie die deze variantie weergeeft werd dan ook als maat van « socio-professionele status » weerhouden. Hoge scores op deze schaal duiden op een relatief hoog aandeel bedienden en leden van hogere beroepsgroepen in de bevolking van de gemeente, en een relatief klein aandeel arbeiders.

« Recente vestiging », een maat voor de geografische mobiliteit van de bevolking, werd eveneens slechts na uitvoerige factoranalyse gekozen. Uit deze analyse bleek dat de bevolking die zich tussen 1960 en 1964 in de gemeente vestigde de beste indicator was voor de aanwezigheid van een relatief grote proportie recente immigranten (na 1945). Deze indicator werd dan ook als maat weerhouden.

« Verstedelijking » wordt gemeten als de proportie van de bevolking die in de agrarische sector tewerkgesteld is. Hierbij dient dadelijk vermeld te worden dat deze proportie slechts een geringe mate van variantie heeft binnen het sterk geurbaniseerde gebied waarin het FDF lijsten voordraagt.

Om de homogeniteit naar socio-professionele status te meten werd een statistische maat gebruikt. Deze geeft weer hoeveel standaardafwijkingen een in een bepaalde gemeente geobserveerde proportie van een beroepsgroep (in casu arbeiders) verschilt van de proportie die gemiddeld kan verwacht worden indien de totale bevolking van het politieke gebied op een louter toevallige manier over de gemeenten zou verdeeld geweest zijn.

(33) Voor meer detail over de metingsprocedures dan hier kan worden weergegeven verwijzen we naar: DE KERPEL A., *et al.*, *Integratie, etnolinguïsmen en politieke verandering: het sukses van het FDF in de gemeenteraadsverkiezingen van 1976*, Werkgroep Sociologie, Centrum voor Sociologie VUB, Brussel, 1977, blz. 38-49.

Hogere waarden duiden op een relatief meer homogene samenstelling, een omstandigheid die, volgens onze hypothese, een negatieve invloed heeft op het succes van een etno-linguïsme dat « klasse-solidariteit » als principe voorhoudt.

De leeftijdsstructuur van de gemeente, ten slotte, wordt gemeten als de verhouding :

$$\frac{\text{actieve bevolking jonger dan 45 jaar}}{\text{actieve bevolking van 45 jaar en ouder}}$$

7. Simultane verificatie van de hypothesen.

De geldigheid en verklaringskracht van onze hypothesen wordt hier getoetst door middel van een simultaan vectormodel. Simultane controle is noodzakelijk omdat de onderscheiden predictoren met mekaar correleren. De schatting laat bovendien toe de relatieve belangrijkheid van de onafhankelijke veranderlijken te wegen aan de hand van de gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten. De resultaten van deze schatting zijn opgenomen in tabel II

Uit deze tabel blijkt dat de hypothese betreffende het verband tussen verstedelijking en FDF-stemmen niet in de toetsing werd opgenomen. De redenen daarvoor zijn van louter technisch-statistische aard. De relatief kleine variantie van de veranderlijke en een zekere mate van multicollineariteit tussen « verstedelijking » en de andere variabelen maakte een schatting van het effect van « verstedelijking » uiterst onbetrouwbaar.

Het teken (positief of negatief) van de andere vier effecten komt, zowel voor de verkiezingen van 1970 als voor die van 1976, overeen met de daaromtrent geformuleerde hypothesen. Dit kan, binnen het kader van deze toetsing, als een bevestiging van de voorgestelde theorie aanzien worden. Opmerkelijk is dat de veranderlijken waarvan het effect kan geïnterpreteerd worden als een gevolg van druk op het bestaande patroon van politieke integratie even belangrijk zijn als de veranderlijken die te maken hebben met de vatbaarheid en de gevoeligheid voor etno-linguïstische identificatie. De verklaringskracht van de hier gebruikte hypothesen is groot. In 1970 en in 1976 worden respectievelijk 61 en 69 % van de totale variantie in FDF-stemmen verklaard.

Zoals we ook reeds bij de hypothesevorming voorzagen zijn er een aantal verschillen tussen de coëfficiënten van 1970 en deze van 1976. Deze verschillen hebben betrekking op de variabelen die de verdeling van de bevolking naar socio-professionele status meten. Ze duiden op een belangrijk procesmatig verloop. In een beginfase is het FDF vooral aan-

TABEL II

A. Gemiddelden, standaardafwijkingen, correlatiecoëfficiënten

1976 37 gefusioneerde gemeenten	Gemiddelde	Standaard- afwijking	Correlatiecoëfficiënten				
			X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅
% FDF-stemmen Y	28.16	16.31	.61	.72	-.43	-.67	.10
Socio-prof. status X ₁	-.07	2.38		.58	-.18	-.46	.24
Vestigingsvar. X ₂	14.36	2.88			-.51	-.56	.22
Landbouw X ₃	1.97	3.29				.51	-.37
Leeftijdsstructuur X ₄	185.76	23.03					-.40
Homogeniteit X ₅	23.34	17.32					

1970 36 niet-gefusioneerde gemeenten	Gemiddelde	Standaard- afwijking	Correlatiecoëfficiënten				
			X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅
% FDF-stemmen Y	26.78	10.51	.64	.60	-.53	-.50	.19
Socio-prof. status X ₁	-.00	2.26		.42	-.13	-.25	.08
Vestigingsvar. X ₂	15.13	2.45			-.28	-.38	.16
Landbouw X ₃	1.28	1.45				.68	-.56
Leeftijdsstructuur X ₄	187.41	24.76					-.60
Homogeniteit X ₅	20.60	18.67					

B. Regressiecoëfficiënten

1976	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	Opmerkingen
b - coëff.	1.57	2.24	-.30	-.20	-.20	Regressie zonder X ₅ R ² = .69 F = 17.78 Intercept 57.30
β - coëff.23*	.40**	-.43**	-.22*	-.22*	
Standaardfout85	.75	.09	.10	.10	Afhankelijke variabele % FDF-stemmen in 1976
Significantieniveau van de p - test p <07	.01	.00	.05	.05	

1970	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	Opmerkingen
b - coëff.	2.04	1.35	-.13	-.05	-.05	Regressie zonder X ₅ R ² = .61 F = 12.30 Intercept 32.12
β - coëff.44**	.31**	-.32**	-.08	-.08	
Standaardfout58	.56	.06	.08	.08	Afhankelijke variabele % FDF-stemmen in 1970
Significantieniveau van de p - test p <00	.02	.06	.57	.57	

gewezen op de hogere statusgroepen, maar als de partij momentum krijgt gaat ze haar politieke, electorale aanhang recrutereren bij een ruimere waaier van sociale groepen. Dit houdt in dat het belang van socio-professionele status afneemt en dat het belang van de graad van homogeniteit van de gemeente toeneemt.

8. Slotbeschouwingen en perspectieven.

De verklaringen en voorspellingen die onderworpen werden aan een empirische toetsing vormen slechts een zeer kleine greep uit het totaal aantal implicaties dat kan worden afgeleid uit het abstracte model over de relatie tussen patronen van politieke integratie en andere sociaal-economische factoren. Het is misschien goed om in deze slotbeschouwing terug de nadruk te leggen op de theorie die deze abstracties aan mekaar relateert.

Het voornaamste uitgangspunt van deze theorie is de benadering van politieke integratie — of organisatietypen als systemen met aangepastheid aan een bepaalde culturele, sociale en economische omgeving. Zulke systemen vormen, zelfs zonder duidelijke ideologische of levensbeschouwelijke specificatie, nog steeds een mechanisme van sociale controle dat zijn eigen voortbestaan kan bestendigen. We geloven dat de systeematische eigenschappen van deze integratietypen, onafhankelijk van hun eigen ideologische vertolking, een hele reeks sociale fenomenen kunnen helpen verklaren.

In onderhavige bijdrage werd dan een poging ondernomen om het Belgische systeem van politieke integratie te specificeren. Hierbij werd, enigszins, afstand genomen van het begrip « verzuiling » omdat dit de gebondenheid en stabiliteit van politieke netwerken te eenduidig terugvoert op levensbeschouwelijke elementen. Het begrip « bureaucratisch patronage » wil daarentegen de nadruk leggen op eigenschappen van het organisatietype zelf: het particulariseren van bureaucratische instellingen voor administratie en verzorging, het daaruit voortvloeiende particularistische karakter van het politiek handelen, het diffuse van verplichtingen en verwachtingen in en met betrekking tot de openbare sector... We hebben niet gepoogd om een strakke, formele definitie van dit begrip te geven. We menen immers dat zo'n definitie slechts kan ontwikkelen in samenspel met verdere analyse. Wel hebben we een aantal mogelijke gevolgen van dit systeem van integratie geschetst: de zeer specifieke inhoud die het geeft aan politieke participatie, het ritualisme in de bureaucratie, de conflicten tussen politieke recrutering of controle en verzorging, de afbraak van autonomie van instellingen met een alternatieve basis van macht en het politiseren van zoveel mogelijk aspecten van het sociale leven.

Een ander uitgangspunt vormt de waarneming dat een aantal sociaal-economische veranderingen, die zich vandaag aftekenen, dit systeem van integratie minder aangepast maken. Het systeem verliest, door die veranderingen, zijn penetratiekracht in de maatschappij en geeft aanleiding tot de « productie » van politieke marginaliteit en vervreemding. De massale opkomst van het etno-linguïsme, meer bepaald in Brussel, werd dan teruggevoerd tot deze onaangepastheid van het systeem van integratie. Daarbij werd een derde argument ontwikkeld, namelijk de actieve en integrerende rol die etno-linguïsme kan spelen in perioden van meer omvattende sociale verandering.

Etno-linguïsme is niet de enige, denkbare of mogelijke reactie op deze onaangepastheid van het systeem van politieke integratie. In deze tekst wezen we reeds op de rol die charismatisch leiderschap onder zulke omstandigheden kan spelen. Andere reacties kunnen echter eveneens vorm krijgen. Het is mogelijk dat pogingen worden ondernomen om het bestaande patroon van politieke integratie toch te bestendigen. Dit zou zeker een drastische afname van de autonomie van verschillende instellingen van waaruit de marginaliteit en vervreemding politieke vorm kunnen krijgen; inhouden. Anderzijds is het ook mogelijk dat daadwerkelijke vernieuwing van het integratietype plaatsgrijpt. Het is niet mogelijk om binnen het bestek van dit artikel in te gaan op verschillende gebeurtenissen die op een evolutie in die zin zouden kunnen duiden.

Het is duidelijk dat de analyse van het succes van het FDF en het etno-linguïsme slechts een klein aandeel vormt van de ruimere problematiek die we hebben ontwikkeld. Deze problematiek heeft vooral betrekking op drie kernvragen :

- welke zijn de gevolgen van systemen van politieke integratie als organisatietypen ?
- welke factoren bepalen de aangepastheid of onaangepastheid van deze systemen aan hun maatschappelijke omgeving ?
- hoe wordt onaangepastheid opgevangen ?

Summary : Bureaucratic Patronage and Ethnolinguism.

The present investigation looks at the recent success of ethnolinguistic politics as, largely, the outcome of friction between the existing pattern of political integration and a set of relatively new socio-economic conditions. The development of the latter is part of what may be implied in the phrase « post-industrial society ». The Belgian pattern of political integration is characterized by very low levels of differentiation between

the parties, the administration and the voluntary organizations. It implies a mode of political participation in which the recent developments in the organization of labor, expansion of the tertiary sector, geographical mobility and urbanization lead to political marginality for the groups concerned. This marginality expresses itself in support for ethnolinguism which serves as an alternative route to political integration.

This theory is evaluated and substantiated on the basis of an ecological analysis of the success of an ethnolinguistic party (the Front Démocratique des Francophones) in the 1970 and 1976 communal elections.

